

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД І СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОКАЗУВАННЯМ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Аналізуються актуальні питання забезпечення прокурорського нагляду та судового контролю за доказуванням на досудових стадіях кримінального судочинства. Висловлено авторське бачення щодо шляхів удосконалення кримінально-процесуального законодавства.

Ключові слова: прокурорський нагляд, судовий контроль, досудове провадження, процес доказування, суб'єкти доказування.

Уделено внимание актуальным вопросам, которые возникают при обеспечении прокурорского надзора и судебного контроля за доказыванием на досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Дается авторское видение путей усовершенствования уголовно-процессуального законодательства.

Ключевые слова: прокурорский надзор, судебный контроль, досудебное производство, процесс доказывания, субъекты доказывания.

At the article attention is paid to actual questions connected with procurator's oversight, court control over the process of proving at the precourt periods of criminal justice. The author's view concerning the improvement of criminal procedures legislation is given.

Key words: procurator's oversight, court control, precourt investigation, process of proving, subjects of proving

Забезпечення законності з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жодний невинний не був покараний є головним завданням кримінального процесу (ст. 2 КПК України). Завжди була і залишається центровою ця вимога і у сфері кримінально-процесуального доказування.

Кримінально-процесуальний кодекс України (далі КПК) (ст. 22) зобов'язує прокурора, слідчого і особу, яка провадить дізнання вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, виявити (довести) обставини, що викривають чи виправдовують обвинуваченого, пом'якшують чи обтяжують його відповідальність. КПК, чинним законодавством передбачається також і певні механізми, які повинні реально забезпечити реалізацію переліченими суб'єктами вказаних вимог.

Науковому аналізу зазначених механізмів присвячено цілу низку досліджень відомих вчених-процесуалістів як дореволюційної епохи (С.В. Вікторський,

---

© ПІДЮКОВ Петро Павлович – кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, генерал-майор міліції, проректор, начальник ННІ підготовки управлінського персоналу ОВС Академії управління МВС

© КОНЮШЕНКО Яна Юріївна – викладач Академії управління МВС, старший лейтенант міліції

А.А. Квачевський, В.Д. Спасович, В.К. Случевський, В.Д. Тальберг, І.Я. Фойницький та ін.), так сучасності (Г.А. Абдумаджидова, В.Д. Арсенєв, Р.С. Белкін, М.І. Гапанович, П.С. Елькінд, С.П. Єфімічев, Л.М. Карнєєва, П.А. Лупинська, І.М. Петрухін, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткулін, О.О. Чувільов, С.А. Шейфер та ін), у тому числі вітчизняних науковців: М.І. Бажанова, В.П. Бахіна, Т.В. Варфоломєєвої, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, В.Я. Горбачевський, Ю.М. Грошова, А.Я. Дубинського, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, М.В. Костицького, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Малярєнка, Г.А. Матусовського, М.М. Михєєнка, О.Р. Михайленка, В.Т. Нора, М.А. Погорєцького, І.В. Сервецького, С.М. Стахівського, В.М. Тертишника, Г.І. Чангулі, Л.Д. Удалової, М.Є. Шумила, О.М. Юрченка та інших відомих процесуалістів.

Водночас ряд важливих питань, пов'язаних із забезпеченням прокурорського нагляду та судового контролю за доказуванням у кримінальних справах, зокрема на досудових стадіях судочинства, потребують ще більш глибокого теоретичного осмислення, узагальнення і систематизації наукових підходів, пропозицій та висновків, розробки на цій основі законодавчих новел, удосконалення практики кримінально-процесуального доказування.

Окреслені аспекти зумовили наступні напрями наукового аналізу, викладені в цій публікації.

Як вбачається зі змісту ст. 22 КПК, законодавець здається помилково не визначив серед суб'єктів, які зобов'язані досліджувати всі обставини кримінальної справи здійснюючи доказування, – суд.

На користь нашої позиції свідчить аргумент, що суд теж зобов'язаний вживати всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин, здійснюючи доказування, наприклад, у справах приватного обвинувачення (ст. 27 КПК).

Окрім цього, не можна не помітити, що за своїм змістом і термінологією згадавши вище ст. 22 КПК нібито не стосуються першої стадії кримінального процесу.

Але ж навряд чи можна ставити під сумнів необхідність повного, всебічного і об'єктивного дослідження всіх обставин по матеріалах перевірки заяви чи повідомлення про злочини для прийняття законного рішення про порушення кримінальної справи чи про відмову в цьому.

Уже дано «канули в історію» часи, коли в юридичній літературі висловлювалася й обґрунтовувалася позиція, згідно з якою кримінально-процесуальне доказування розпочинається лише після порушення кримінальної справи. Навпаки, більше тридцяти років виводок про те, що діяльність уповноважених державою органів і посадових осіб у процесі перевірки заяви та повідомлень про злочини є процесуальна діяльність, а підстави для порушення чи відмови в порушенні кримінальної справи встановлюються ними саме в процесі доказування є панівним у теорії кримінального процесу й практиці його застосування, тобто таким, що не піддається ніяким сумнівам¹, про це неодноразово наголошувалося раніше і в наших публікаціях².

Отже, з огляду на викладене, доцільно, як ми вважаємо, доопрацювати належним чином зміст ст. 22 КПК, виклавши його більш точно і лаконічно у редакції, яка б відповідала наведеним вимогам. Це значно сприяло б і оптимізації діяльності уповноважених державою органів і посадових осіб, відповідальних за здійснення прокурорського нагляду і судового контролю за доказуванням, зокрема на досудових стадіях кримінального процесу.

Згідно з чинним законодавством суб'єктами такого нагляду і контролю є суд (суддя), прокурор. Відповідно до ст. 25 КПК, нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство здійснюється Генеральним прокурором України і підпорядкованими йому прокурорами, які зобов'язані в усіх стадіях кримінального судочинства своєчасно вживати передбачених законом заходів до усунення всяких порушень закону, від кого б ці порушення не виходили.

Здійснюючи нагляд за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства, прокурор на підставі ст. 30 Закону України «Про прокуратуру» та ст.ст. 100 і 227 КПК, вимог відомчих нормативних актів у межах своєї компетенції:

1) вимагає від органів дізнання і досудового слідства для перевірки кримінальні справи, матеріали та інші відомості про вчинені злочини, хід дізнання, досудового слідства і встановлення осіб, які вчинили злочини і перевіряє не менш як один раз на місяць виконання вимог закону про приймання, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про вчинені або ті, що готуються, злочини;

2) скасовує незаконні і необгрунтовані постанови про порушення кримінальної справи або відмову в її порушенні, відміняє інші рішення слідчих та осіб, провадять дізнання;

3) дає письмові вказівки про розслідування злочинів, про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину, проведення окремих слідчих дій та розшук осіб, які вчинили злочини;

4) доручає органам дізнання виконання постанов про затримання, привід, взяття під варту, проведення обшуку, виїмки, розшук осіб, які вчинили злочини, виконання інших слідчих дій, а також дає вказівки про вжиття необхідних заходів для розкриття злочинів і виявлення осіб, які їх вчинили, по справах, що перебувають у провадженні прокурора або слідчого прокуратури;

5) бере участь у провадженні дізнання і досудового слідства і в необхідних випадках особисто провадить окремі слідчі дії або розслідування в повному обсязі по будь-якій справі;

6) санкціонує проведення обшуку, відсторонення обвинуваченого від посади та інші дії слідчого та органу дізнання у випадках, передбачених КПК;

7) продовжує строк розслідування у випадках і порядку, встановлених КПК;

7-1) дає згоду або подає до суду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а також про продовження строку тримання під вартою в порядку встановленому КПК;

8) повертає кримінальні справи органам досудового слідства з своїми вказівками щодо провадження додаткового розслідування;

9) вилучає від органів дізнання і передає слідчому будь-яку справу, передає справу від одного органу досудового слідства іншому, а також від одного слідчого іншому з метою забезпечення найбільш повного і об'єктивного розслідування;

10) усуває особу, яка провадить дізнання, або слідчого від дальшого ведення дізнання або досудового слідства, якщо вони допустили порушення закону при розслідуванні справи;

11) порушує кримінальні справи або відмовляє в їх порушенні; закриває або зупиняє провадження в кримінальних справах; дає згоду на закриття кримінальної справи слідчим в тих випадках, коли це передбачено КПК; затверджує обвинувальні висновки (постанови); направляє кримінальні справи до суду;

12) вирішує питання про допущення захисника до участі в справі.

Прокурор здійснює також інші повноваження, надані йому кримінально-процесуальним законодавством.

Вказівки прокурора органам дізнання і досудового слідства у зв'язку з порушенням і розслідуванням ними кримінальних справ, дані в порядку, передбаченому КПК, є для цих органів обов'язковими. Оскарження одержаних вказівок вищому прокуророві не зупиняє їх виконання, за винятком випадків, передбачених ч.2 ст. 114 КПК.

Як бачимо, наведений перелік повноважень прокурора по здійсненню нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства прямо чи побічно стосується процесу доказування, яке здійснюється на досудовому провадженні кримінального судочинства і включає в себе збір, встановлення, перевірку і оцінку обставин, фактичних даних (і відомостей про них), що підлягають доказуванню в кримінальній справі чи матеріалах перевірки заяв і повідомлень про злочини. Ці повноваження дозволяють прокурору при здійсненні нагляду своєчасно усунути будь-які порушення суб'єктами кримінально-процесуального доказування, вимог закону, запобігти фальсифікації доказів. Здійснення прокурором цих повноважень дає всі підстави стверджувати, що він є головною процесуальною фігурою, яка здійснює процесуальне керівництво доказуванням і усім досудовим провадженням у кримінальному судочинстві.

Навіть у разі незгоди слідчого з вказівкою прокурора про притягнення як обвинуваченого, про кваліфікацію злочину і обсяг обвинувачення, про направлення справи для віддання обвинуваченого до суду або закриття кримінальної справи їх оскарження слідчим вищому прокуророві не зупиняє їхнього виконання з подальшою навіть можливістю передачі останнім справи іншому слідчому (ч. 2 ст. 114 КПК), якщо оскарження вказівки наглядаючого прокурора виявилось безпідставним.

Аналіз практики прокурорського нагляду за доказуванням на стадіях досудового судочинства свідчить, що найбільш розповсюдженою й ефективною його формою є прокурорські перевірки. Заведені формуляри відповідної документації, де фіксуються наслідки таких перевірок. Так, наслідки прокурорських перевірок матеріалів розгляду й вирішення заяв і повідомлень про злочини відображаються у схемах аналізу виявлених в ОВС порушень закону, фальсифікації доказових матеріалів, бланках-схемах підсумкових довідок прокурора, складених за підсумками цих перевірок. Ведуться також робочі зошити реєстрації прокурорами виявлених в органах дізнання та досудового слідства порушень закону під час прийому, реєстрації, перевірки та вирішенні заяв і повідомлень про злочини³.

Процесуальний контроль за доказуванням на досудовому провадженні кримінального судочинства здійснюється судовими органами.

Відповідно до ст.15 КПК, правосуддя в кримінальних справах здійснюється тільки судом. Ніхто не може бути визнаний винним у скоєнні злочину, а також підданий кримінальному покаранню інакше як за вироком суду й відповідно до закону.

Саме суд є остаточною інстанцією, в якій знаходить своє завершення уся попередня діяльність уповноважених державою органів і посадових осіб, в тому числі у сфері доказування.

У дослідженнях деяких авторів останнім часом висловлюється думка про те, що судовий контроль на досудових стадіях кримінального процесу має два види.

Суть першого полягає в тому, що КПК передбачає можливість застосування під час досудового провадження чітко визначених заходів процесуального примусу, в тому числі у формі слідчих дій, лише за попереднім рішенням судді, оснований на перевірці обґрунтованості та законності їх здійснення (попередній досудовий контроль). Сутність іншого виду контролю зводиться до того, що при наданні особам, які притягнені чи залучені до розслідування кримінальної справи, прав на оскарження визначених КПК дій та рішень слідчого із визначених у законі підстав, суд уповноважений їх перевірити та оцінити, розглянути скаргу в оптимальні терміни та прийняти по ній остаточне рішення (подальший судовий контроль). Спільним для обох цих видів такої діяльності суддів є те, що розгляд даних питань пов'язується з кінцевою перспективою розслідування та розгляду справи і направлений він саме на забезпечення та захист основних прав та свобод громадян при здійсненні щодо них тих чи інших дій, прийняття тих чи інших процесуальних рішень ще в ході досудового слідства⁴.

Вважаємо прийнятним визначення двох видів процесуального судового контролю (попереднього і подальшого) на досудових стадіях кримінального процесу, які стосуються безпосередньо і процесу доказування в тій чи іншій кримінальній справі.

Водночас зауважимо, що запропонована класифікація не враховує ще один вид судового контролю – це нагляд вищестоящих судів за судовою діяльністю (поточний відомчий судовий контроль).

Відповідно до ст. 24 КПК, Верховний Суд України здійснює нагляд за судовою діяльністю всіх судів України, а Верховний суд Автономної Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські суди, військові суди регіонів і Військово-Морських Сил – відповідних районних (міських), міжрайонних (окружних) судів даної області, міст Києва і Севастополя, військових судів гарнізонів.

Поточний відомчий судовий контроль має самостійне значення і відбувається як на першій, так і на другій стадіях кримінального процесу і стосується рішень судових органів, прийнятих у порядку здійснення попереднього і подальшого контролю.

Так, згідно з ч.5 ст. 97 КПК постановою судді про надання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів при перевірці заяви або повідомлення може бути оскаржена в апеляційному порядку. Апеляція може бути принесена також на постанову судді про відмову в порушенні кримінальної справи (ч. 3 ст. 99-1 КПК).

Тобто суб'єктом відомчого контролю завжди виступає вищестоящий суд, який наглядає за судовою діяльністю нижчестоящих судових органів контролюючи таким чином і діяльність усіх суб'єктів доказування, зокрема і на досудових стадіях кримінального судочинства.

Отже врахування пропозицій, що містяться в цій науковій статті, у законотворенні і практиці застосування кримінально-процесуального законодавства, зокрема на досудовому провадженні, сприятиме оптимізації, підвищенню якості діяльності його суб'єктів щодо встановлення об'єктивної істини по кожному матеріалу перевірки заяви чи повідомлення про злочин або кримінальній справі, підтвердженій належними документами. Тобто такими відомостями про факти, які отримані в установленому законом порядку органами дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду для підтвердження чи спростування події злочину, з'ясування, відтворення та доведення обставин, що мають значення для встановлення

істини та зумовлюють прийняття ними законних і обґрунтованих рішень. І неперевершеною на цьому шляху є роль і місце суб'єктів процесуального нагляду та контролю за доказуванням на досудовому провадженні кримінального судочинства.

1. *Карнеева Л.М.* Доказывание при отказе в возбуждении уголовного дела // Сов. юстиция. – 1973. – № 21. – С. 14; *Ларин А.М.* От следственной версии к истине. – М., 1976. – С. 54; *Михеенко М.М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. – К., 1984. – С. 12–13. 2. *Підюков П.П., Конюшенко Я.Ю., Устименко Б.М.* Удосконалення процедури початку кримінального судочинства в контексті реформування чинного кримінально–процесуального законодавства як складової частини судово-правової реформи в Україні // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: Тези науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професора А.Я. Дубинського (м. Київ, 3 квітня 2009 року). – К.: Атіка, 2009. – С. 323–324. 3. *Пінчук Д.В.* Кримінально-процесуальні наслідки фальсифікації доказів: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 8. 4. Там само. – С. 8.